

Notes sobre la sintaxi dels discursos a les Històries de Tucídides *

Jordi Redondo (UVEG)

0. *Introducció.*

Dins la nostra recerca sobre les llengües literàries de la Grècia antiga, els orígens de la prosa atenesa han ocupat un lloc central des dels bells inicis. Antifont, Andòcides, el Pseudo-Xenofont i Tucídides han merescut la nostra atenció a diversos treballs, bé des d'una perspectiva més netament lingüística ¹, bé des d'una altra de més filològica i literària ². La conformació d'una dicció retòrica a l'Hèllade del segle V^b ha estat un altre dels temes sovintejats a la nostra investigació ³. Però una qüestió que ocupa també la nostra atenció es refereix a la relació entre una determinada lexi i cadascun dels subgèneres retòrics.

1. *Metodologia de l'anàlisi. La selecció del corpus.*

Abans d'abordar el tema que ens ocupa, la sintaxi dels discursos a les *Històries* de Tucídides, hem de procedir a fer alguns aclariments d'ordre metodològic. En primer lloc, aquest estudi no es referirà tan sols als discursos, ans també a les seccions retòriques en el seu conjunt. Partirem, doncs, del llistat esdevingut canònic a falta d'alguna alternativa vàlida, és a

* Aquest treball s'insereix dins la línia de recerca *Lingüística i retòrica gregues* (grup d'investigació UV-0731). Sota el mateix títol ja vàrem oferir l'any 1999, al programa de Tercer Cicle del Departament de Filologia Clàssica de la Universitat de València, un curs de doctorat de trenta hores.

¹ La lexi d'Antifont ha estat l'eix dels nostres primers treballs de recerca, cf. *La lengua de las Tetralogías de Antifonte*, tesi de llicenciatura, Universidad de Salamanca 1982; *La lengua de los discursos de Antifonte*, tesi doctoral, Universidad de Salamanca 1985; "Las *Tetralogías* de Antifonte: un estudio lingüístico sobre la primera prosa ática", *Cuadernos de Investigación Filológica 12-13*, 1987, 133-137. Posteriorment s'inicia la feina de traducció i edició, de la qual han aparegut els volums *Antifonte. Andócides. Discursos y fragmentos*, Madrid 1991, i *Antifont de Ramunt. Discursos I*, Barcelona 2003.

² "Sobre el caràcter unitario de la obra de Antifonte el orador", *Studia Zamorensia 11*, 1990, 221-226; "Antifont dins del gènere de l'oratòria", *Actes del IXè Simposi Català d'Estudis Clàssics I*, Barcelona 1991, 703-707; "Antifonte V 51, Ps.-And IV 7, Ps.-X. Ath. I 5", *Emérita 64*, 1996, 5-10; "Retòrica y política en los discursos de Antifonte", in A. López Eire (ed.), *Retórica, Ideología y Política en la Grecia antigua*, Salamanca 1998, 161-165; "Diálogo y retórica en Tucídides: el debate entre atenienses y melios", in V. Bécares, M.P. Fernández Álvarez & E. Fernández Vallina (edd.), *Kalon Theama. Estudios de Filología Clásica e Indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, 197-207.

³ "Una nota sobre el uso de $\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha$ en el proemio", *Minerva 1*, 1987, 33-39; "Niveles retóricos en el *Corpus Hippocraticum*", in J.A. López Férez (ed.), *Tratados Hipocráticos (Estudios acerca de su contenido, forma e influencia)*. *Actas del VIème Colloque International Hippocratique*, Madrid, 1993, 409-419; "Sprachlich-stilistische Bemerkungen zu den rhetorisierenden Schriften des Hippokratischen Corpus", in R. Wittern & P. Pellegrin (edd.), *Hippokratische Medizin und antike Philosophie. Verhandlungen des VIII. Internationalen Hippokrates-Kolloquiums*, Hildesheim 1996, 343-370.

dir, l'oferit per West ⁴, la tipologia del qual arrenca des del punt de vista de l'organització de l'obra, i que comprèn fins a tres tipus de discursos: a) els discursos dobles o ἀντιλογίαι, que apareixen al llarg dels vuit llibres ⁵; b) els discursos complementaris, que es deuen tan sols a les consideracions literàries de l'autor, per tal com no presentarien cap variació ni funcional ni formal respecte dels discursos dobles, puix que són pronunciats per un altre orador i estan adreçats a un diferent auditori, però versen sobre el mateix tema ⁶; i c) els discursos paral·lels, tot entenent com a tals aquells que són pronunciats pel mateix orador davant d'un auditori diferent, tot i versar sobre el mateix tema ⁷. Es tracta, doncs, d'una classificació logicista, en diríem potser pragmàtica, que atèn a les condicions en què es produeix el contacte entre orador i receptors. Tanmateix, per a la determinació de la llengua i l'estil dels discursos tucididis, que és el nostre objectiu, aquest assaig de caracterització tipològica no representa cap avantatge, per la qual cosa haurem de fer-ne ús d'una manera tan sols instrumental.

Pel que fa a la concepció del discurs, West utilitza criteris molt més respectuosos amb l'estil de l'autor i amb les exigències de la filologia. Tucídides fa servir a determinats passatges la tècnica del discurs indirecte, el que West accepta al seu llistat, al costat dels discursos directes i sense cap diferenciació des del punt de vista metodològic ⁸. Si adoptem aquest punt de vista, el llibre vuitè hauria estat també destinat a contenir parlaments, de forma que permetria de besllumar un aspecte del que hauria estat la feina compositiva per part de l'autor ⁹. Les seccions retòriques no haurien estat desenvolupades com a autèntics discursos,

⁴ W.C. West, "The Speeches in Thucydides: A Description and Listing", in Ph. Stadter (ed.), *The Speeches in Thucydides*, Chapel Hill 1973, 3-15.

⁵ W.C. West, *op. cit.*, pàg. 6, on en compta vuit al llibre I, un diàleg al II, quatre al III, set al IV, tres més un segon diàleg al V, catorze al VI, quatre al VII i quatre al VIII. Dins d'un estudi força exhaustiu sobre el gènere de l'antilogia, J. De Romilly, "Les discours antithétiques", *Histoire et raison chez Thucydide*, Paris 1967, 180-239, subratlla des d'un principi la utilitat dels discursos antitètics com a estructura idònia per a mostrar les alternatives estratègiques -ideològiques més que no simplement militars- entre els diferents bàndols o al si de cadascun d'ells, fins al punt que Tucídides se'n serveix de manera sistemàtica, cf. *op. cit.*, pàg. 180. Els objectius no es limitarien al del mer lluíment literari, ans caldria comptar-hi també una tendència innata en l'autor envers aquesta mena de raonament lògic, cf. *op. cit.*, pp. 215-226. Al conjunt de les *Històries* la utilització de l'antilogia es pot considerar, efectivament, com un dels elements que donen unitat a l'obra, puix que apareix de manera habitual.

⁶ W.C. West, *op. cit.*, *ibid.*, on en compta dos al llibre I, quatre al II, cap al III, dos al IV, al V i al VI, tres al VII i cap al VIII.

⁷ W.C. West, *op. cit.*, pp. 6-7, on n'esmenta com a exemples I 90, 3 i 91, 4-7.

⁸ W.C. West, *op. cit.*, pàg. 4.

⁹ Vegeu també L. Canfora, "Le demegorie e l'ottavo libro", *Tucidide continuato*, Padova 1970, pp. 239-240. La seua hipòtesi apunta a la inescapença de presentar al·locucions pronunciades per personatges vius encara, o el text de les quals era ja publicat. Per a una perspectiva més ampla sobre aquest problema, vegeu A. Andrewes, "Introduction", in A.W. Gomme, A. Andrewes & K.J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides V*, Oxford 1998, 1-4, a més de les notes a VIII 48, 7 a les pp. 113-116. La que sembla ha esdevingut *communis opinio* és ben resumida per Andrewes en els termes següents (pàg. 114): *Believing as I do that vook*

en esdevenir-se abans el decès de l'historiador. Tanmateix, se'ns apareix un altre problema, com és el del nombre d'aquests hipotètics futurs discursos, que sembla excessiu si ens atenem al conjunt de l'obra, com ho explica el quadre següent:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
19	18	9	20	13	17	9	37

El nombre de trenta-set discursos s'allunya del tot de la freqüència habitual a l'obra, tot i que aquesta varia també molt -entre nou i vint discursos, d'extensió també variable-. Si pensava Tucídides a reduir algunes seccions retòriques del llibre vuitè a mers passatges narratius, no sembla que ho puguem saber mai. En qualsevol cas, la recerca de West té no només el mèrit de donar a les *Històries* una dimensió més uniforme, ans, sobre tot, el d'acostar-nos millor a la realitat de la retòrica tucidídia.

Hi ha una més rigorosa categorització de la lexi tucidídia a l'obra de Hornblower, el qual distingeix entre seccions retòriques, narrativa, blocs metodològics i digressions -on inclou les dues *arqueologies*, I 1-20 i VI 2-5-¹⁰. Tanmateix, la tipologia interna de les seccions retòriques ha estat tractada amb detall tan sols per West, segons que s'ha dit més amunt.

En segon terme, hem de parar compte en l'extensió que aquestes seccions retòriques presenten, pel que fa al conjunt de l'obra. Si seguim els càlculs utilitzats per un dels primers estudiosos de la sintaxi tucidídia, que feien servir l'edició de Stahl (Leipzig, 1873-74), amb un total de 469 planes, anotarem un total de 371 corresponents a blocs narratius -un 79% del text- i 98 a discursos -el 21% restant, doncs-¹¹. Bo i aplicar un factor de correcció que integri dins el bloc retòric totes aquelles seccions que també n'han de formar part, ultra els discursos com a tals, i al qual podríem atorgar una extensió aproximada de 30 planes -al voltant d'un 6%- del text, ens en resultarà un percentatge del 73% per a la narració, del 27% per a la retòrica. Sota aquesta perspectiva, el menysteniment amb què molts crítics ignoren Tucídides -com, als seus casos, Heròdot i Xenofont- a les seues monografies i articles sobre l'oratória clàssica només

viii represents a very early stage in his procedures of composition, I would certainly allow that speeches may have been intended for a later version of the book.

¹⁰ S. Hornblower, "The Fourth-century and Hellenistic Reception of Thucydides", *JHS* 115, 1995, 47-68, pàg. 51.

s'explica o per una estèril comoditat o per la inèrcia amb què es perllonga una idea equivocada, per esbiaixada i curta, de la retòrica grega ¹².

2. Usos sintàctics propis dels discursos de les *Històries*.

L'estudi de la llengua de Tucídides, que en temps recents ha conegut una important i significativa reorientació a partir dels treballs de López Eire ¹³, ha de donar compte també de les alteracions derivades de la composició i l'estructura de l'obra. Tot seguit examinarem alguns trets -d'entre molts altres de possibles- per tal de comprovar-ne fins a quin punt són característics de les seccions retòriques.

Fins ara només han estat fetes observacions escadusseres, asistemàtiques. A tall d'exemple, Denniston reconeix que la partícula asseverativa i fàtica καίτοι tan sols apareix, llevat d'una excepció, als parlaments ¹⁴. Heiny observa igualment com els registres de l'infinitiu amb article atenyen una freqüència d'ús molt més alta a les seccions retòriques que a les narratives ¹⁵. A d'altres casos, han estat els editors i crítics els qui han assenyalat, sovint d'una manera implícita, determinada raresa morfosintàctica. A VI 40, 1, el sintagma ἦπερ τὸ τῆς πόλεως πλῆθος ha estat atetitizat des de Krüger a causa de la forma ἦπερ, hàpax a tota la prosa àtica. Però no semblava determinant el fet que el passatge en qüestió pertangués a una secció retòrica o a una de narrativa.

El llistat que segueix és tan imperfecte com provisional, però vol tanmateix oferir una breu mostra del que un estudi exhaustiu pot representar. Ens limitarem a fer uns apunts, més que no una anàlisi pormenoritzada de cada tret. Només per a alguns d'aquests usos sintàctics disposem de dades fermes i completes, mentre que per d'altres indicarem tendències que no hem pogut encara contrastar al llarg del conjunt de les *Històries*. Esperem que aquesta limitació no perjudicarà la força de les evidències, qualsevolga que en sigui.

¹¹ Prenem la dada de G. Behrendt, *Über den Gebrauch des Infinitivs mit Artikel bei Thukydides*, Berlin 1886, pàg. 21.

¹² Com a mostra de les aportacions de Tucídides a la configuració d'un discurs historiogràfic a la retòrica, vegeu -a propòsit de l'epipòlesi- O. Longo, "I discorsi tucididei: uditorio indiviso e scomposizione d'uditorio", *MCr* 18, 1983, 139-160, pp. 142 i 158-159.

¹³ A. López Eire, "Tucídides y la Koiné", in *Athlon. Satura grammatica in honorem F.R. Adrados II*, Madrid 1984, 245-261; "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la Koiné", *CFC* 16, 1980, 21-53.

¹⁴ J.D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford 1950², pàg. 556.

2. 1. L'infinitiu substantivat.

De la construcció d'infinitiu substantivat -representativa per ella mateixa de l'estil de Tucídides- segons els càlculs de Behrendt cal comptar amb dos-cents noranta-dos registres ¹⁶, als quals podríem encara afegir els casos constituïts per sintagmes preposicionals. I doncs, d'aquests 292 registres, 140 corresponen a les seccions retòriques, i els altres 152 a les narratives. La mera freqüència d'ús, per tant, és gairebé tres vegades superior a la part retòrica de les *Històries*. Si reprenem els percentatges indicats més amunt, 140 ítems representa, sobre *ca.* 130 planes, ben bé un registre per pàgina; en canvi, 152 sobre *ca.* 440 no ultrapassa el registre cada tres planes. Segons el mateix Behrendt, només algunes seccions narratives fan un ús abundós de l'infinitiu substantivat, com és el cas de la descripció dels efectes de la pesta a II 49-54, o l'elogi a la figura de Pèricles a II 65, 8-10 ¹⁷; al mateix temps, determinats discursos no recorren gaire o fins i tot gens a aquesta construcció: així, per exemple, el que pronuncia Arquídam a I 80-85, els del debat entre platesos i tebans a III 53-67, o el d'Hermòcrates a VI 76-80, on és hàpax; i els de Bràsidés a IV 85-87 i Nícies a VI 20-23, on falta absolutament ¹⁸. Val a remarcar que dos d'aquests oradors són espartans -Arquídam i Bràsidés-; un tercer -Hermòcrates- és dori de Sicília, i com a hipòtesi podríem acceptar que Tucídides l'ha assimilat a la que els moderns coneixem com a *retòrica espartana* ¹⁹. El debat entre platesos i tebans constitueix l'únic exemple a les *Històries* de discurs pertanyent al gènere judicial, mentre que la carta de Nícies hauria de ser considerada amb força matisos: es tracta en realitat d'una breu crònica de campanya, que encaixaria dins del gènere epidíctic no literari, és a dir, el reservat per l'exposició més diàfana i planera possible ²⁰. Altrament dit, als discursos deliberatius i a l'epidíctic l'ús de l'infinitiu articulat esdevé una autèntica *σφραγίς* de l'estil tucididi.

¹⁵ S.B. Heiny, *The Articular Infinitive in Thucydides*, Ann Arbor 1978, pàg. 18.

¹⁶ G. Behrendt, *op. cit.*, *ibid.*

¹⁷ G. Behrendt, *op. cit.*, pàg. 22.

¹⁸ G. Behrendt, *op. cit.*, pp. 21-22.

¹⁹ Vegeu al respecte D.P. Tompkins, "Stylistic Characterization in Thucydides: Nicias and Alcibiades", *YCLS* 22, 1972, 181-214, esp. pp. 187-188; J.W. Allison, "Sthenelaidas' Speech: Thucydides 1.86", *H 112*, 1984, 9-16; E.D. Francis, "Brachylogia laconica: Spartan speeches in Thucydides", *BICS* 38, 1991-93, 198-212.

²⁰ J.T. Kirby, "Narrative Structure and Technique in Thucydides VI-VII", *CA* 2, 1983, 183-211, pàg. 187, es refereix a VII 8,2 en termes d'un text que des del punt de vista formal és ben bé una carta, alhora que *it functions for all intents and purposes in the narrative as a speech*. L'estratègia retòrica de la carta encaixa dins l'esquema dels 'discursos *in nuce*' que West assenyala al llibre VIII, una tècnica que s'estén, doncs, a d'altres llibres de les *Històries*.

Si passem a veure les funcions i construccions d'aquest infinitiu, observarem que com a subjecte es registra fins a 29 cops, 23 dels quals als discursos ²¹. D'altra banda, són exclusius dels discursos tot un seguit de sintagmes preposicionals: ἐν i ἐπί amb datiu, amb sis i deu registres, respectivament; ἐγγύς i ἔξω amb genitiu i παρά amb acusatiu són hàpax ²². Just a la inversa, ἔνεκα i μέχρι amb genitiu, amb un dos registres, respectivament, són exclusius de les seccions narratives ²³. L'infinitiu final és també exclusiu de la narració -com veurem més endavant-, amb la particularitat que se'n compten fins a dotze exemples ²⁴.

2.2. Els aoristos i futurs medio-passius.

Ja temps enrera vàrem subratllar el caire innovador de l'ús amb valor mig dels aoristos i futurs en -θην ²⁵. I doncs, si examinem a les diferents seccions de les *Històries* els registres dels verbs βούλομαι, διανοοῦμαι, δύναμαι, ἔθυμοῦμαι i ἐπιμέλομαι, hi trobarem que un alt percentatge, 24 registres sobre un total de 43, pertany a la dicció retòrica ²⁶. Es confirma, doncs, que aquest fenomen està ben localitzat des del punt de vista sociolingüístic i literari, com a un tret propi d'un nivell de llengua concret, el dels professionals de la paraula.

²¹ G. Behrendt, *op. cit.*, pp. 22-23.

²² G. Behrendt, *op. cit.*, pàg. 23.

²³ G. Behrendt, *op. cit.*, *ibid.*

²⁴ G. Behrendt, *op. cit.*, *ibid.*

²⁵ J. Redondo, "Sociolecto y sintaxis en la comedia aristofánica", in A. López Eire (ed.), *Sociedad, Política y Literatura. Comedia Griega Antigua*, Salamanca 1997, 313-328, pàg. 320: (...) *Cuando Diceópolis parodia a los oradores áticos emplea una retahila de aoristos en -θην con valor medio. Esta innovación, consistente en el empleo de formas claramente pasivas con el valor de las medias correspondientes, tiene en la historia de la lengua griega un origen reciente. Al producirse en época posthomérica la aparición de los futuros y aoristos en -θην-, las correspondientes formas medias siguieron siendo utilizadas con el doble valor, el suyo originario y además el pasivo. Pues bien, ya en plena época clásica nos encontramos con el proceso inverso: formas claramente pasivas -de los temas de futuro y aoristo, por tanto- nos aparecen en funciones de inequívoco valor medio. Todo parece indicar que esta hipercorrección se da en aquellos registros caracterizados por un uso especial de la lengua, que el hablante pretende cuidar en extremo, sin advertir que se incurre en auténticos solecismos.*

²⁶ Per a βούλομαι a les seccions retòriques, cf. Th. I 34, 2; II 42, 4; 62, 2; 87, 9; VI 34, 2; 78, 3; VIII 46, 1; i 56, 3; els dos darrers exemples corresponen a sengles casos de discurs indirecte. A les seccions narratives, cf. Th. I 133; II 94, 1; III 2, 1; 113, 6; IV 73, 2; i VIII 87, 4. Per a διανοοῦμαι a les seccions retòriques, cf. Th. I 141, 1; 143, 5; VII 91, 1; i VIII 87, 3 -període indirecte-. A les seccions narratives, cf. Th. I 18, 2; IV 13, 4; VII 40, 5; 47, 3; 74, 2; i 80, 1. Per a δύναμαι a les seccions retòriques, cf. Th. III 10, 6; 11, 8; IV 98, 3; i V 72, 1 -períodes indirectes tots dos darrers-. A les seccions narratives, cf. Th. I 88; IV 33, 2; 129, 4; V 55, 2; VI 64, 1; 96, 1; i VII 25, 4. Per a ἔθυμοῦμαι a les seccions retòriques, cf. Th. I 42, 1; II 60, 6; 62, 1; III 40, 5; VI 78, 1 i VIII 68, 1, el darrer exemple dels quals correspon al famós elogi d'Antífont, i és, doncs, un nou cas de passatge retoritzant. No n'hi ha exemples a les seccions narratives. Finalment, per a ἐπιμέλομαι hi ha dos exemples també a sengles seccions retòriques, a IV 2, 3, un període indirecte, i al mateix passatge suara esmentat, VIII 68, 1.

2.3. Períodes condicionals.

La construcció del període condicional caracteritza per ella sola bona part de la història de la llengua grega. L'època clàssica, i amb ella la llengua de Tucídides, no escapa a les possibilitats d'innovació al respecte, per la qual cosa aquest camp dins la sintaxi sembla un dels més adients per als nostres propòsits. El present apartat agrupa, doncs, diversos trets amb el comú denominador de la seua pertanyença a una lexi més literària.

Una de les innovacions de la construcció condicional a l'àtic clàssic es centra en l'ús del tema de futur a la pròtasi. Si examinem les diferents opcions per a l'apòdosi -temes de present, futur i perfet- comprovarem que, amb certes diferències, tots ells comparteixen l'adscripció a una certa tipologia de llengua més cuidada. Així, el període integrat per futur a la pròtasi i present a l'apòdosi presenta a les *Històries* trenta-nou exemples, dotze dels quals pertanyen a seccions narratives ²⁷; ja només per aquesta dada en diríem un gir afí a la part retòrica, però encara cal precisar més: set d'aquests passatges narratius presenten un tractament que els diferencia clarament del to genèric de la narració, i els atansen a les seccions pròpiament retòriques ²⁸. En canvi, el període condicional format per un doble tema de futur, tant a la pròtasi com a l'apòdosi, esdevé una característica gairebé exclusiva de dues formes d'estil de prosa, els discursos i els períodes indirectes; només se'n registren comptadíssimes excepcions: una al llibre IV i dues al llibre V, una de les quals al segon proemi ²⁹. Finalment, l'únic exemple d'apòdosi de perfet pertany també a un discurs ³⁰.

Alguns altres períodes sintàctics rars són també exclusius de les seccions retòriques, com són els casos següents: pròtasi en subjuntiu i apòdosi en aorist d'indicatiu, amb cinc casos ³¹; pròtasi en futur i apòdosi d'optatiu, subjuntiu o infinitiu, amb tres casos ³²; apòdosi

²⁷ Th. I 32, 1 i 5; 35, 3; 42, 1; 73, 2; 81, 5; 82, 5; 121, 5; 124, 1; 142, 2; II 64, 1; III 12, 2; 57, 1; IV 85, 5; 87, 3; V 104, 1; 111, 3; VI 18, 3; 34, 2 i 5; 38, 4; 80, 3; 87, 4; 91, 3 i 4; VII 8, 1; i 64, 1 (discursos); Th. III 28, 1; 84, 3; V 14, 4; VI 6, 2; 60, 4; 69, 3; VII 73, 1; VIII 43, 3; 45, 5; 53, 2 i 3; i 91, 3 (narració). Hem inclòs també els casos on l'apòdosi registra l'ús d'una oració nominal pura, que són els set següents: I 32, 5; 35, 3; 73, 2; 81, 5; VI 18, 3; 38, 4; i 69, 3. Tots ells pertanyen a discursos, amb la sola excepció de VI 69, 3, un passatge retoritzant.

²⁸ Th. VI 60, 4; 69, 3; VIII 43, 3; 45, 5; 53, 2 i 3; i 91, 3.

²⁹ Th. IV 37, 1; V 26, 2 -segon proemi de l'obra- i 57, 1. La resta de passatges s'agrupen de la següent manera: I 36, 2; 40, 6; 53, 4; 81, 4; 122, 2; 140, 5; 142, 4; III 13, 6; 14, 1; 39, 7; 47, 3; 56, 3; 58, 5; IV 87, 2; VI 80, 4 (bis); 86, 1; 86, 5; 91, 1; VII 13, 1; 14, 3; i VIII 47, 1, als discursos; I 137, 2; III 2, 3; 32, 2; IV 68, 6; 120, 3; V 26, 4; 46, 4; 56, 2; 64, 1; VII 5, 4; VIII 55, 2; 83, 3; 86, 7, i 91, 2, a períodes de discurs indirecte.

³⁰ Th. I 68, 3.

³¹ Th. I 70, 7; 84, 2; II 24, 1; V 103, 1; i VIII 67, 2. Dos dels passatges, II 24, 1 i VIII 67, 2, pertanyen a sengles discursos indirectes.

d'optatiu amb partícula modal, amb només dos exemples ³³. Confirmem, doncs, com la varietat sintàctica del període condicional va unida a l'ús d'una llengua literària més elevada, com ho és la que trobem als parlaments i, per extensió, a aquells passatges de més cuidada elaboració artística.

A d'altres casos, les seccions retòriques no presenten usos exclusius, però sí una freqüència d'ús molt més alta: així, quan la partícula modal apareix també a l'apòdosi, de manera gairebé regular ens trobem dins la lexi de les seccions retòriques, on registrem aquesta construcció a quaranta-cinc casos sobre un total de cinquanta-nou exemples ³⁴. Igualment, el període obert per una pròtasi de futur d'indicatiu, a les seccions retòriques trobem fins a setanta-dos sobre un total de vuitanta-tres exemples ³⁵; el període format per una pròtasi en subjuntiu i una apòdosi en infinitiu està testimoniada a les seccions retòriques amb set exemples sobre disset ³⁶; amb pròtasi i apòdosi en imperfecte registrem a les seccions retòriques catorze exemples sobre un total de vint ³⁷; amb pròtasi de subjuntiu amb partícula modal i apòdosi d'aorist d'indicatiu, les seccions retòriques presenten set exemples sobre un total de dinou ³⁸. A tots els casos documentem freqüències d'ús que no deixen lloc al dubte.

³² Th. I 77, 6 (opt.); VI 18, 4 (subj.); VI 40, 1 (inf.).

³³ Th. V 81, 1; VI 92, 5. Tanmateix, el tipus de pròtasi d'optatiu amb subjuntiu a l'apòdosi és hàpax a un passatge narratiu, VII 4, 1.

³⁴ Seccions retòriques: Th. I 38, 4; 44, 1; 68, 3; 74, 4; 121, 5; 122,2; 139, 3; 142, 4; 143, 1; 143, 5 (*bis*); II 60, 7; 62, 1; III 11, 1; 11, 5; 11, 8; 30, 4; 40, 4; 43, 5; 53, 3; 61, 1; IV 10, 5; 63, 2 (*bis*); 85, 5 (*bis*); 87, 5; 106, 4; 126, 1; V 8, 3; 87, 1 (*bis*); VI 9, 3; 10, 4; 11, 1; 17, 4; 18, 2; 34, 5; 52, 1; 78, 4; 91, 6; 92, 5; VII 68, 2; VIII 96, 4 (*bis*). Seccions narratives: Th. I 9, 4; 10, 1; 11, 2 (*bis*); II 77, 5; 94, 1; III 75, 4; 113, 6; IV 78, 3; V 73, 1; VI 31, 5; IV 72, 3; VII 71, 3; I VIII 2, 4. Val a dir que corresponen a discursos indirectes els passatges IV 106, 4; VI 52, 1; I VIII 96, 4 (*bis*).

³⁵ Seccions retòriques: Th. I 32, 1; 32, 5; 35, 3; 36, 3; 40, 6; 42, 1; 53, 4; 68, 3; 73, 2; 81, 4; 81, 5; 82, 5; 121, 5; 122, 2; 124, 1; 137, 2; 140, 5; 142, 4 (*bis*); II 64, 1; III 2, 3; 12, 2; 13, 6; 14, 1; 32, 2; 39, 7; 47, 3; 56, 3; 57, 1; 58, 5; IV 68, 6; 87, 2; 87, 3; 85, 5; 87, 3; 120, 3; V 26, 2; 46, 4; 56, 2; 64, 1; 80, 4; 86, 1; 86, 5; 91, 1; 104, 1; 111, 3; VI 18, 3; 34, 2; 34, 5; 38, 4; 69, 3; 80, 3; 80, 4 (*bis*); 86, 1; 86, 5; 87, 4; 91, 1; 91, 3; 91, 4; VII 5, 4; 13, 1; 14, 3; VIII 8, 1; 47, 1; 53, 2; 53, 3; 55, 2; 64, 1; 83, 3; 86, 7; i 91, 2. Seccions narratives: Th. III 28, 1; 84, 3; IV 37, 1; V 14, 4; 57, 1; VI 6, 2; 60, 4; VII 73, 1; VIII 43, 3; 45, 5; i 91, 3. Pertanyen a discursos indirectes fins a exemples, Th. I 137, 2; III 2, 3; 32, 2; IV 68, 6; 120, 3; V 56, 2; 64, 1; VII 5, 4; VIII 55, 2; 83, 3; 86, 7; I 91, 2. Th. V 26, 2 tampoc no respon a un discurs, però en tractar-se del segon proemi de l'obra s'entén que l'autor procedís a embellir el text amb certs recursos retòrics. El mateix s'ha de dir de VI 69, 3.

³⁶ Seccions retòriques: III 46, 3; IV 18, 5; 92, 1; VII 22, 1; 49, 2; VII 72, 3; i VIII 46, 3. Seccions narratives: Th. I 58, 1; III 20, 1; IV 8, 5; 15, 2; 41, 1; 83, 2; V 53, 1; VI 8, 2; 96, 1; i VII 29, 1. Pertanyen a discursos indirectes els passatges IV 18, 5, VI 49, 2, VII 72, 3 i VIII 46, 3.

³⁷ Seccions retòriques: Th. I 37, 5; 38, 5; 68, 3; 122, 2; 143, 5; III 11, 1; 12, 3; 42, 3; 43, 5; IV 126, 1; VI 24, 4; VI 78, 4; i VIII 43, 2. Seccions narratives: I 9, 4; 44, 1; VI 30, 1; 32, 2; VII 10, 1; i VIII 43, 2. Correspon a un discurs indirecte el segon exemple del passatge VIII 43, 2. L'exemple de VI 24, 4 no pertany a un discurs indirecte, perquè Tucídides hi explica les reaccions dels atenesos rera un parlament de Níciies, però el caire de la situació fa que el nostre autor recorri igualment a expedients lingüístics propis de la dicció retòrica.

Un esment a banda es refereix a l'ús del participi amb valor condicional com a substitut de la pròtasi ³⁹. Dins els tres primers llibres, els registres documentats a les seccions retòriques en són cinquanta-sis ⁴⁰, mentre que els registres a les seccions narratives no passen dels dinou exemples ⁴¹. Aquesta diferència tampoc no serà casual. Si tenim en compte l'atractiu de l'ús del participi per als conreadors de la prosa d'art ⁴², es comprendrà molt fàcilment perquè dins la dicció retòrica Tucídides prefereix de reemplaçar les formes personals per aquesta eina sintàctica.

2.4. Prolepsi del relatiu.

La prolepsi del pronom relatiu s'inscriu també dins els usos sintàctics propis de la lexi dels discursos ⁴³. Es tracta d'un trop que, com l'anàstrofe o l'hipèrbaton, confereix a la frase una alçada literària mitjançant la modificació de l'ordre habitual. Les nostres notes només ens permeten d'indicar que el fenomen és representatiu de la dicció retòrica, però no en tenim les dades de tota l'obra.

2.5. Prolepsi del pronom relatiu en datiu.

Reconeixem un tipus especial de prolepsi del pronom relatiu que configura un esquema exclusiu de la sintaxi de les seccions retòriques. La construcció neix de la

³⁸ Seccions retòriques: Th. II 62, 1; III 11, 5; 11, 8; 61, 1; VII 68, 2; VIII 96, 4 (*bis*). Els dos darrers exemples pertanyen a passatges retoritzants. Seccions narratives: Th.. I 11, 2 (*bis*); II 77, 5; 94, 1; III 75, 4; 113, 6; IV 78, 3; V 73, 1; VI 31, 5; VII 42, 3; 71, 3; i VIII 2, 4.

³⁹ Per a aquesta construcció hem fet servir, juntament amb les nostres pròpies dades, les recollides per R. Larson, *The Syntax of the Participle in Thucydides*, tesi doctoral presentada a la Universitat de Minnesota el 1974, Ann Arbor 1988, pp. 450-465. Larson recull testimonis només dels tres primers llibres, prou indicatius, tanmateix, de les tendències de la lexi de Tucídides.

⁴⁰ Th. I 33, 1; 34, 3; 35, 1; 35, 4; 36, 1 (*bis*); 36, 3; 38, 4; 40, 2 (*bis*); 40, 6; 42, 3; 70, 5; 70, 7; 71, 6; 73, 3; 76, 4; 84, 1; 120, 3; 128, 7 (carta de Pausànies a Xerxes); 137, 2 (període indirecte); 140, 1; 140, 5; 141, 1; 142, 8; 143, 5; II 37, 1; 39, 1; 39, 3; 42, 4; 53, 4; 62, 2; 62, 3; 63, 3 (*bis*); 87, 4; 89, 5; 89, 8 (*bis*); III 3, 3 (discurs indirecte); 38, 1; 39, 4; 39, 6; 39, 7; 39, 8; 40, 4; 42, 3; 42, 4; 43, 3; 44, 3; 46, 2; 47, 1; 48, 2; 54, 2; 58, 3; i 58, 4.

⁴¹ Th. I 10, 1; 10, 2; 26, 2; 64, 1; 118, 3 (*bis*); 139, 1; II 13, 5; 48, 3; 50, 1; 54, 4; 65, 7; 75, 2; 97, 4; 97, 6; III 82, 5 (*bis*); 109, 1; I 113, 6.

⁴² L'exemple d'Antifont II γ 2 ens estalvia d'insistir en aquest aspecte.

⁴³ N'esmentarem tan sols alguns exemples: Th. I 33, 2
εἰ ἦν ὑμεῖς ἂν πρὸ πολλῶν χρημάτων καὶ χάριτος ἐτιμήσασθε δύναμιν κτλ. ; IV 64, 1

concordança en datiu de pronom –prolèptic- i antecedent. L'ús resulta talment formalitzat que esdevé una autèntica fórmula, atès que es dona una lexicalització de la construcció. La registrem amb els substantius *τρόπος* i *λόγος*, i sempre a passatges d'inconfusible color retòrica ⁴⁴. L'única aparent excepció pertany al text d'una carta, redactat en un estil indirecte que depèn tant per la funció com per la forma dels cànons oratoris; el passatge, al llibre VIIIe, s'inscriu dins d'aquell terç final de l'obra on sovintegen les seccions retòriques *in fieri* ⁴⁵.

2.6. La conjunció *διότι*.

La conjunció causal i completiva *διότι* no és gaire freqüent a la primera prosa àtica. És hàpax al Pseudo-Xenofont, a Antifont i a Andòcides, per bé que al primer amb valor completiu ⁴⁶. L'ús és prou més estès a les *Històries* d'Heròdot i Tucídides, amb catorze i vint-i-un exemples, respectivament ⁴⁷. Ja només aquest fet ens duria a proposar una més alta sintonia de l'ús amb la llengua escrita que no pas amb la parlada. El fet que definim l'àtic antic com a *Schriftsprache* no ens ha pas d'amagar un aspecte decisiu, dins el pla sociolingüístic: tant la *República dels atenesos* del Pseudo-Xenofont com els discursos judicials d'Antifont i Andòcides -un cas a part és el de les *Tetralogies*- estaven destinats a una *performance* que neix i creix amb la intervenció oral. No es pot pas dir, *tout court*, que aquest autors rebutgin una dicció col·loquial.

Si analitzem en primer lloc els exemples herodoteus, se'n desprèn que dels catorze registres la major part, fins a nou, pertanyen a passatges molt elaborats des del punt de vista estilístic, encara que només dos corresponguin a sengles discursos directes; hi anotem seccions fortament influïdes per la retòrica, d'altres de color paratràgic, etc. ⁴⁸ De la mateixa

καὶ ἦς οὐκ ἄρχω τύχης; 85, 6 ἐπὶ οὓς πρῶτον ἦλθον ὑμᾶς; 86, 5
οἷς τε τοὺς Ἀθηναίους ἐγκλήμασι καταπολεμοῦμεν κτλ.; VI 34, 6 ἐν ᾧ χωρίῳ; VI 89, 6 ἐν ᾧ σχήματι.

⁴⁴ Amb *τρόπος*: Th. V 9, 2 i 88, VI 11, 3. Amb *λόγος*: Th. VI 86, 2.

⁴⁵ Th. VIII 50, 5.

⁴⁶ Ps.-X. III 3, Antipho V 3, And. I 133 ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ, διότι οὔτοι ταῦτα νῦν γιγνώσκουσιν. A aquest darrer passatge, *διότι* depèn d'un verb de llengua, ἐρῶ, però el sentit del text afavoreix clarament l'anàlisi completiva.

⁴⁷ Hdt. I 44, 2; II 43, 2; 50, 1; 57, 1; III 55, 2; 74, 1; 132, 2; 156, 2; VI 75, 3; 86 a 4; VII 197, 3; 205, 1; VIII 112, 2; i IX 7 β 1. Th. I 22, 3; 23, 5; 52, 3; 77, 2; II 61, 2; III 36, 5; 59, 3; 62, 2; 68, 1; 82, 1; 113, 6; IV 11, 3; 47, 2; 62, 4; VI 16, 2; 83, 1; 85, 2; 87, 2; 89, 3; VII 18, 2; i VIII 87, 3.

⁴⁸ Hdt. VI 86 a 4 i IX 7 β 1 són els dos casos de discurs directe. A I 44, 2 el passatge es revesteix de l'estil de la tragèdia, estès a la pràctica totalitat de l'anomenat *logos* de Gíges. A III 156, 2 ens trobem davant d'un discurs indirecte i proper també a la dicció tràgica. El mateix si fa no fa es pot dir de la resta de passatges: a

manera, a Tucídides registrem onze usos a les seccions retòriques i deu a les narratives ⁴⁹. Aquestes dades contesten parcialment la hipòtesi de Lillo, el qual recentment remetia l'ús completiu de διότι a l'*Umgangssprache* àtica ⁵⁰. Més aviat en diríem un ús propi d'un nivell de llengua retoritzant, literari.

2.7. L'ús prolèptic de la conjunció ὥστε.

La conjunció de subordinació ὥστε, que a l'època clàssica és el marcador predominant per a la introducció d'oracions consecutives, no és sinó la romanalla d'un antic díptic correlatiu, on la subordinada apareixia darrera la seua principal ⁵¹. Tanmateix, a l'oratoria és força habitual que ὥστε encapçali el període, una inversió de l'ordre que encaixa dins una construcció sintàctica molt freqüent als discursos ⁵².

El Tucídides retòric registra un ús elevat d'aquest ὥστε prolèptic ⁵³, mentre que a la narració els exemples són força més escadussers ⁵⁴. Aquest ús prolèptic afebleix moltíssim el valor sintàctic de la conjunció, fins al punt que esdevé més un marcador semàntic i estilístic que no sintàctic; altrament dit, i de manera semblant a com es registra al cas d'ἐπεί, ben estudiat per Rijksbaron ⁵⁵, aquest ὥστε prolèptic s'integra des del punt de vista funcional dins la classe de les partícules. El fenomen sembla situar-se, d'acord amb els registres que

VI 75, 3, VII 197, 3 i 205, 1 registrem la mateixa atmosfera de caire religiós, solemne, lligada a la notícia d'un oracle, d'un culte específic i del traspàs d'un personatge, respectivament; a II 43, 2 la dicció adquireix un color retòric, i a III 74, 1 se'ns refereixen esdeveniments també de caire dramàtic i gran transcendència. Només a II 50, 1, II 57, 1, III 55, 2, III 132, 2 i VIII 112, 2 llegim un Heròdot més narratiu i planer. Nou dels catorze exemples s'adscriuen, doncs, a una lexi més elaborada i acurada.

⁴⁹ Seccions retòriques: Th. I 77, 2; II 61, 2; III 36, 5 –discurs indirecte–; 59, 3; 62, 2; IV 62, 4; VI 16, 2; 83, 1; 85, 2; 87, 2; i 89, 3. Seccions narratives: I 22, 3; 23, 5; 52, 3; III 68, 1; 82, 1; 113, 6; IV 11, 3; 47, 2; VII 18, 2; i VIII 87, 3.

⁵⁰ A. Lillo, "El uso de διότι completivo en la prosa literaria ática", in V. Bécares, M.P. Fernández Álvarez & E. Fernández Vallina (edd.), *Kalon Theama. Estudios de Filología Clásica e Indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, 101-113.

⁵¹ La construcció consecutiva amb ὥστε no arriba a conformar-se plenament fins al segle V a.C., cf. C.J. Ruijgh, *Autour de TE épique. Etudes sur la syntaxe grecque*, Amsterdam 1971, pp. 47 i 610-612, cf. pàg. 47: *Cette nouvelle construction [sc. la de ὥστε com a conjunció introductora d'una or. sub. consecutiva] n'est bien attestée qu'à partir du 5e siècle*. Vegeu també F. Clinquart & L. Isebaert, "La théorie de la marque et la syntaxe des consécutives en grec ancien", *LEC* 52, 1984, 301-312. Per a la llengua de la poesia clàssica, vegeu J.L. García Ramón, "ὤτε und ὥστε bei Alkman und Pindar", *MSS* 46, 1985, 81-101.

⁵² Th. I 124, 1; II 87, 3; 87, 7; III 46, 4; 58, 3; IV 10, 5; 18, 3; V 24, 3; 94. A la narració, Th. V 29, 4.

⁵³ Th. I 124, 1; II 87, 3; 87, 7; III 46, 4; 58, 3; IV 10, 5; 18, 3; V 24, 3.

⁵⁴ Th. V 29, 4.

⁵⁵ A. Rijksbaron, *Temporal & Causal Conjunctions in Ancient Greek, with special reference to the use of ἐπεί and ὥς in Herodotus*, Amsterdam 1976, pp. 77-84.

presenta, dins una lexi *professional*, com ho és la dels historiadors o els metges ⁵⁶. Pertany, doncs, a l'estil del tractat, amb un to entre literari i professoral.

2.8. Relatius i conjuncions reforçats mitjançant *-περ.

A un treball anterior ja vàrem assenyalar l'ús de formes amb *-περ com un tret característic d'una llengua elevada, literària ⁵⁷. Les *Històries* reflecteixen igualment aquest ús, que es fa molt més freqüent a les seccions retòriques que no a les narratives. La raó n'és la preferència dels autors per una expressió més reeixida en fer servir formes d'aparença més perfecta que la de les corresponents formes simples.

En donarem alguns exemples prou esclaridors: a les formes pronominals, del neutre de singular ὄπερ tenim a les seccions retòriques fins a 26 registres sobre un total de 69 ⁵⁸; del neutre de plural ἄπερ, 7 sobre 17 ⁵⁹; del nominatiu de plural οἴπερ, 6 sobre 20 ⁶⁰. Totes aquestes freqüències coincideixen a ultrapassar les que esperaríem, atesa la *ratio* entre unes i altres seccions de l'obra. Tanmateix, és cert que aquesta diferència, per bé que apreciable, no és pas una de molt marcada.

Si considerem ara la distribució de la conjunció condicional εἴπερ, la tendència apuntada esdevé molt més manifesta: dels quinze registres, fins a tretze es troben a seccions

⁵⁶ Vegeu J. Redondo, "Sprachlich-sitlistische Bemerkungen zu den rhetorisierenden Schriften des Hippokratischen Corpus", in R. Wittern & P. Pellegrin (edd.), *Hippokratische Medizin und antike philosophie*, Hildesheim, Zürich & New York 1996, 343-370, pp. 346-349.

⁵⁷ J. Redondo, "Sociolecto y sintaxis"..., pp. 316-317: (...) *El refuerzo -περ (...) en la lengua hablada no es muy habitual, pero sí en la épica y, en menor medida, en la tragedia. De hecho, podemos leer formas del tipo ὄσπερ en las inscripciones áticas, pero Hermann señala en ellas la ausencia de la conjunción ὄπερ, que sí aparece en Homero y en el jonio de Jenófanes y Heródoto. En Aristófanes buena parte de los registros de ὄσπερ se dan en las secciones líricas, pero también muchos de los ejemplos del recitativo tienen carácter de τραγωδία, por decirlo al modo del poeta.* Hi fem referència a K. Meisterhans & E. Schwyzer, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin 1900, pàg. 237; L.L. Threatte, *A Grammar of the Attic Inscriptions II. Morphology*, Berlin & New York 1996, pàg. 776, amb el hàpax ὄσονπερ, testimoniats per un decret de ca. 375 a.C., i a E. Hermann, *Die Nebensätze in den griechischen Dialektinschriften*, Leipzig & Berlin 1912, pàg. 227.

⁵⁸ Th. I 35, 5; 71, 2; 73, 4; 74, 1; 80, 1; 120, 4; 140, 1; 141, 5; 143, 1; III 59, 3; 62, 3; IV 17, 4; VI 10, 4; 11, 2; 11, 5; 13, 1; 23, 3; 33, 6; 34, 8; 79, 3; 89, 6; 91, 6; VII 12, 3; VIII 61, 2; 72, 2; i 96, 4. Destaca el fet que dinou dels vint-i-sis exemples corresponen als llibres I i VI.

⁵⁹ Th. II 64, 1; 72, 1; 89, 8; III 56, 1 –llicó dels còdexs-; IV 64, 1; 118, 4; i VI 78, 4.

⁶⁰ Th. I 83, 3; VI 36, 2; 89, 5; VIII 48, 1; 66, 1; i 76, 6. Aquests dos últims passatges no corresponen a parlaments, sinó a discursos indirectes que reproduïen les deliberacions esdevingudes a sengles assemblees.

retòriques ⁶¹. Constatem el mateix al cas de la conjunció causal $\delta\iota\acute{o}\pi\epsilon\rho$, *on*, sobre vuit registres, set en corresponen a sengles seccions retòriques ⁶².

2.9. Oracions nominals pures coordinades asindètiques.

La sintaxi tradicional anomena acusatius absoluts dos tipus de construccions que trenta anys fa Jean Carrière va encertar a definir amb claredat, i que en realitat responen a dos fenòmens sintàctics del tot autònoms dels respectius orígens i sense cap interrelació posterior ⁶³. Un d'aquests tipus, construït amb la conjunció $\acute{\omega}\varsigma$, no és en realitat absolut, segons que ho va demostrar el mateix Carrière ⁶⁴. L'altre, però, segons la nostra anàlisi tampoc no ho és. Es tracta en realitat d'una oració nominal pura coordinada asindètica, nucli de la qual és un participi de gènere neutre i nombre singular, que arran d'una falsa interpretació ha esdevingut 'acusatiu'. Aquesta oració fa parer d'ésser autònoma perquè sovint apareix a l'inici o a la fi del període. D'altra banda, la seua independència sintàctica es veu també compromesa tant pel seu valor semàntic, que la fa equivaldre bé a una oració principal adversativa, bé –a un gran nombre de casos– a una oració subordinada concessiva, com per l'asíndeton, que com a nexa resulta ambigu.

La construcció a què ens referim no és exclusiva dels discursos, però sí que sembla més característica de la dicció retòrica que no pas de la narrativa ⁶⁵. Registrem, fins i tot, una molt notable construcció sintàctica, en què apareixen coordinats un participi absolut i una oració nominal pura ⁶⁶.

⁶¹ Seccions retòriques: Th. I 69, 1; 70, 1; 77, 6; 124, 1; II 89, 3; III 113, 4; IV 20, 1; 64, 1; VI 14; 21, 1; 38, 4; VII 64, 2; i VIII 92, 10, aquest últim passatge pertanyent, segons que hem indicat diverses altres voltes, a un discurs indirecte. Seccions narratives: Th. IV 55, 2; i V 32, 6.

⁶² Th. I 71, 3; 120, 3; 140, 1; II 44, 1; VI 84, 2; VIII 50, 3; i 92, 1. Els últims dos passatges segueixen els cànons de la retòrica, tot i no estar formalitzats com a discursos directes. L'únic exemple pertanyent a una secció narrativa és Th. I 130, 2.

⁶³ C. Carrière, "L'accusatif avec $\acute{\omega}\varsigma$: nuances et origines", *RPh* 47, 1973, 212-224.

⁶⁴ C. Carrière, *op. cit.*, pàg. 217, on recorda que *ce mot conjonctif [sc. $\acute{\omega}\varsigma$] n'affectait pas une formation absolue; en d'autres termes, c'est sur un accusatif non point figé, mais à fonction normalement complétive, qu'a été appelé à jouer le $\acute{\omega}\varsigma$ des constructions personnelles etc.*

⁶⁵ Exemples a les seccions retòriques: Th. I 124, 1; 140, 2; II 35, 1; III 53, 2; 63, 2; IV 18, 5; IV 19, 2; VI 82, 3. Un exemple notable el trobem a IV 18, 2, on l'oració nominal pura és coordinada. Exemples a les seccions narratives: I 2, 2; 125, 2; II 47, 3; VII 44, 4.

2.10. Oracions parentètiques.

Les oracions parentètiques, a qualsevol dels seus tres tipus -introduïdes mitjançant els connectius γάρ i δέ, o bé asindètiques-, també presenten un ús més freqüent a les seccions retòriques que no a les narratives. A un sol discurs en trobem fins a quatre ⁶⁷. Ha de tractar-se, doncs, d'una eina sintàctica pròpia de la dicció de l'orador, i compartida alhora amb la del metge. Com al cas precedent, a falta d'unes dades completes ens hem de limitar a apuntar el que ens sembla un fet de llengua ben testimoniats.

2.11. Ús de ὥς per οὕτως.

L'únic passatge en què l'adverbi οὕτως és reemplaçat per ὥς es registra, un cop més, a un discurs ⁶⁸. Es tracta d'un arcaisme, present tan sols a la llengua de la poesia i molt escadusserament a la d'alguns prosistes ⁶⁹.

2.12. Partícules.

Per la seua pròpia funció sintàctica i semàntica, les partícules tenen el seu lloc més idoni a la llengua col·loquial, però no falten exemples d'un ús molt especialitzat, propi de l'epídeixi. Ja més amunt hem fet referència a l'ús de καίτοι, segons una observació de Denniston. Hi afegirem que la partícula οὔκουν es registra dotze cops a les seccions retòriques, mentre que a les narratives no apareix mai ⁷⁰. De la mateixa manera, la partícula τοίνυν es registra tan sols als discursos, fins a cinc cops ⁷¹. Quatre són els registres, també

⁶⁶ Th. III 53, 2, passatge pertanyent a un discurs, i on el règim de τεκμαίρω no pot ésser el de genitiu, ni partitiu ni ablatiu. A Th. III 63, 2 –també un discurs- hi ha μεταβολή, però ambdues construccions no hi estan pas coordinades.

⁶⁷ Th. VII 77, 1 i 2, sengles oracions parentètiques asindètiques; 77, 4 I 6, oracions parentètiques introduïdes mitjançant la partícula γάρ.

⁶⁸ Th. III 37, 5.

⁶⁹ A Heròdot és hàpax, cf. Hdt. IX 18, 2. Entre els prosistes àtics, a més de Tucídides, només el retrobem a Plató, cf. *Prt.* 333 a, *R.* 530 d.

⁷⁰ Seccions retòriques: Th. I 10, 3; II 11, 3 i 43, 1; III 40,1; 46, 1 i 113, 4; IV 86, 2; V 30, 3 i 107; VII 48, 4; i VIII 48, 7 i 78. Val a destacar que els passatges V 30, 3, VIII 48, 7 i VIII 78 corresponen a sengles discursos indirectes, mentre que I 10, 3 està integrat dins l'arqueologia, però la clàusula és una d'indubtable sabor retòric:

οὔκουν ἀπιστεῖν εἰκόσ, ἀπό τῆς φανεράς ὄψεως τῶν πόλεων μάλλον σκοπεῖν ἢ τὰς δυνάμεις etc.

⁷¹ Th. III 45, 4; V 87; 89; i 105, 1; i VIII 53, 3.

només a seccions retòriques, de la partícula ἤτοι ⁷². Finalment, la partícula τοιγάρτοι és hàpax, també a un discurs ⁷³.

2.13. Reforç del participi mitjançant ὥστε.

L'únic passatge en què registrem aquesta construcció és, precisament, a l'*Epitafi* que reproduceix la famosa intervenció de Pèricles ⁷⁴. El caire aïllat de l'exemple aconsella de prendre'l amb molt de reguard, però la singularitat de l'ús mereix una remarca. Tenim la impressió que ὥστε adquireix el valor estilístic de variant literària del simple ὡς, amb la qual cosa resultaria més apte per a les exigències d'un discurs epidíctic.

3. Usos sintàctics exclosos dels discursos de les *Històries*.

També l'absència d'una determinada solució sintàctica caracteritza, ara per omissió, una llengua literària. En són bons exemples, tant a la poesia hel·lenística de base dialectal doritzant com a la prosa literària dòria, l'evitació constant de sengles usos, el de la partícula modal κα i el de l'aspiració de *-s- ⁷⁵. La lexi dels dos grans blocs de les *Històries*, el narratiu i el retòric, també fa palesa l'elecció per part del seu autor d'una gamma molt definida de recursos sintàctics, amb el bandejament d'aquells altres que no l'interessaven. Veurem ara alguns exemples d'usos sintàctics exclosos de les seccions retòriques.

3.1.- El dual.

Ultra algun sintagma d'un mínim interès, com ara ἄμφω τῶ πόλει a V 23, 2, i ἀμφοῖν τοῖν πολέοιν a V 29, 2 -però cf. ἀμφοῖν ταῖς πολίεσσι a V 79, 4-, el dual nominal

⁷² Th. II 40, 2; VI 34, 2; 38, 2; i 40, 1, tots tres passatges al discurs d'Atenàgores.

⁷³ Th. VI 38, 3.

⁷⁴ Th. II 40, 4.

⁷⁵ Sobre la partícula modal, vegeu les excel·lents observacions de M.T. Molinos Tejada, "Notas sobre la lengua de Isilo de Epidauro", in J. Zaragoza & A. González Senmartí (edd.), *Homenatge a Josep Alsina I*, Tarragona 1992, 97-100, pàg. 100, i "La particule modale κα dans la littérature doriennne", *REG* 105, 328-348, *passim*, esp. pàg. 345). Per a la prosa literària, vegeu A.C. Cassio, "Lo sviluppo della prosa dorica e le tradizioni

a les *Històries* careix de tot interès per l'historiador de la llengua, si no era per l'ús més aviat escàs, sempre reforçat amb l'addició del numeral i molt sovint contradit per la coincidència amb formes de plural. La freqüència i el caire concorden amb l'ús del dual a l'obra d'Antifont.⁷⁶ A l'ús genèric del dual per part de Tucídides cal destacar, tanmateix, cinc usos de dual verbal, II 86, 3 διέχεται, III 112, 1 ἔσταν, V 59, 5 προσελθόντε i διελεγέσθην, i VII 24, 1 ληφθέντων. Val a dir que tots quatre passatges corresponen a seccions narratives. No hi ha cap forma de dual verbal a les seccions retòriques, ni tampoc usos nominals destacables. Sembla convenient de veure-hi un ús que l'autor identificava amb l'*Umgangssprache* àtica, però no pas amb el sociolecte propi dels rctors. De fet, tant al si de l'obra d'Antifont –de cronologia només hipotètica– com si estenem l'anàlisi a l'obra d'Andòcides, al nostre parer hi ha una clara tendència a l'evitació de l'ús del dual⁷⁷.

Si comparem aquestes dades amb les d'un altre historiador àtic, Xenofont, trobarem una situació del tot diferent. Als *Memorabilia*, que estan basats en testimonis orals, compostos fonamentalment per converses entre ciutadans atenesos, registrem fins a 48 formes de dual verbal⁷⁸. Es tracta d'una freqüència força alta, que no desmereix gens, ans al contrari, de la que apareix al recitatiu de la tragèdia. Ara bé, si ens limitem a la *Història grega*, que continua l'obra tucidídia i comparteix, per tant, un mateix gènere literari, registrarem tan sols vuit exemples, i a més a més, pertanyents a només dos passatges⁷⁹. Les dades semblen concloents per si mateixes.

3.2. La conjunció concessiva καίπερ.

L'ús de la conjunció concessiva καίπερ resulta escàs dins el conjunt de l'obra. En total en tenim divuit registres, catorze dels quals amb participi concertat i quatre amb genitiu

occidentali della retorica greca", *AION. Tra Sicilia e Magna Grecia. Aspetti di interazione culturale nel IV sec. A.C.*, Nàpols 1989, 137-157, pàg. 139 i n. 5.

⁷⁶ Per a l'obra oratòria, vegeu J. Redondo, *La lengua...*, pp. 94-97. Per als fragments de l'anomenat *sofista* -no hi ha cap exemple de dual-, vegeu À.F. Ortolà, *Edició, traducció i comentari lingüístic dels discursos d'Antifont el Sofista*, tesi de llicenciatura, Universitat de València 1998, pàg. 138. Per a Andòcides, vegeu C. Piedrafita, *Estudio de la lengua del orador Andócides*, Barcelona 1999, pp. 181-182 i 256.

⁷⁷ J. Redondo, *La lengua...*, pp. 96-97.

⁷⁸ N'ofereix el llistat E. Hasse, *Über den Dual bei Xenophon und Thukydides*, Progr. Bartenstein 1889, pàg. 6. Hi destaquen formes com ara 2, 15 ὀμιλησαίτην, 2, 16 ὠρεχθήτην, 2, 25 ὠγκωμένω, 2, 33 ἀπειπέτην i 2, 39 ὠρμηκότε, totes elles d'unes poques seccions del llibre I, que és on es concentren la major part dels exemples, 39 dels 48. Els altres 9 exemples pertanyen al llibre II, i no n'hi ha cap als llibres III i IV.

absolut ⁸⁰; destaquen els llibres IV i VIII, amb cinc exemples cadascun, mentre que disposem de dos exemples als llibres primer, tercer i setè, d'un de sol als llibres cinquè i sisè, i de cap al llibre segon. Però si aquesta distribució és un bon tros irregular, tot i que la migradesa de la mostra no ens permet de fer cap conclusió fiable, es manifesta molt més clara la preferència per l'aplicació de l'ús a les seccions narratives, amb quinze exemples ⁸¹, en detriment de les retòriques, amb només tres ⁸². Si la proporció entre unes i altres era de 4 a 1, aproximadament, en favor de les narratives, l'ús de καίπερ sembla acostar-se un xic més al model de llengua de la narració.

3.3. La construcció final de l'infinitiu articular mitjançant el genitiu.

Aquest sintagma d'infinitiu, reconegut com un dels més típics de la prosa tucidídia, no és tan freqüent com podria semblar ⁸³. Al conjunt de les *Històries* està registrat tan sols a tretze passatges, i encara a algun d'ells amb força problemes textuais ⁸⁴. De tot aquest seguit d'exemples hem de remarcar l'absència del tret als discursos, com ja va estar observat per Coppola ⁸⁵, tot i que hi ha un sol cas en què es documenta a un discurs indirecte ⁸⁶. La distribució resulta novament irregular en extrem, puix que aquesta solució sintàctica falta del tot als llibres tercer, quart, sisè i setè, mentre que es registra dos cops als llibres primer i cinquè i tres al vuitè; en canvi, al llibre segon en tenim sis exemples.

⁷⁹ X. *HG* IV 4, 7-8 ἐπιχειρεῖτον, διαδύντε, ὄντε, ἐγενέσθην, εἰσηγαγέτην, ἀπεδειξάτην, ἐλεγέτην, i V 4, 19 συνηπιστάθην, cf. E. Hasse, *op. cit.*, pp. 5-6.

⁸⁰ Th. I 140, 1; III 79, 3; IV 10, 3; 39, 3; 41, 3; VI 85, 2; VII 75, 4; 77, 7; VIII 40, 1; 40, 3; 63, 3; 68, 4; 96, 1; i 96, 4, amb participi concertat. Th. I 21, 2; III 79, 3; V 46, 1; i VIII 56, 4, amb genitiu absolut. S'ha de remarcar des del punt de vista estilístic la μεταβολή de III 79, 3.

⁸¹ Th. I 21, 2; III 79, 3 (bis); IV 10, 3; 39, 3; 41, 3; V 46, 1; VII 75, 4; VIII 40, 1; 40, 3; 56, 4; 63, 3; 68, 4; 96, 1; i 96, 4.

⁸² Th. I 140, 1; VI 85, 2; i VII 77, 7, totes tres amb participi concertat.

⁸³ Cal esmentar sobre aquesta construcció l'estudi de L. Gil, "Sobre el origen y evolución del genitivo del infinitivo articular griego con valor final", *Em* 21, 1953, 48-58.

⁸⁴ Th. I 4; 23, 5; II 22, 1 i 2; 32; 75, 1 i 5; 93, 4; V 27, 2; 72, 4; VIII 14, 1; 39, 4; i 87, 3. Aquest darrer passatge presenta τοῦ només com a *uaria lectio*.

⁸⁵ C. Coppola, "Il τοῦ con l'infinito libero in Tucide", *Vichiana* 9, 1980, 21-45, pàg. 38, n. 39: *Il costruito non si trova mai in un discorso diretto, benché Tucide faccia ampio uso dell'inf. art. in genere, soprattutto nei discorsi*.

3.4. El reforç del participi mitjançant ἄτε.

El reforç del participi, ja sigui concertat o absolut, mitjançant l'acusatiu adverbial fossilitzat ἄτε, esdevingut una mena d'adverbi de mode, es troba només a les seccions narratives. L'ús, de caire col·loquial, presenta tan sols set registres a les *Històries*, però no mai a un discurs ni a cap passatge acolorit amb els recursos i figures de la dicció retòrica⁸⁷. Monteil va assignar a aquest ús una funció poètica,⁸⁸ que les dades al nostre abast no confirmen, ni al gènere de la historiografia, ni al de la tragèdia, per citar-ne dos tan sols.⁸⁹

4. Conclusions.

La primera conclusió que hem d'extreure d'aquestes notes subratlla la factibilitat d'una caracterització sintàctica de les seccions retòriques de les *Històries*. Altrament dit, hi ha una sintaxi pròpia del Tucídides retòr.

Segonament, creiem també perfectament factible una caracterització sintàctica de la retòrica com a gènere. N'hi ha molt encara a fer al camp de la sintaxi des de les perspectives diacrònica, dialectològica, sociolingüística i, en la línia que aquí apuntem, estilística⁹⁰. La dicció retòrica disposa dels seus propis recursos sintàctics. Els que al present article hem identificat no s'escapen a l'obra de Tucídides, ans es retroben a d'altres oradors. No es tracta, doncs, de la lexi de Tucídides, sinó del gènere de la retòrica.

⁸⁶ Th. V 27, 2.

⁸⁷ Th. IV 94, 1; 130, 6; V 72, 1; VII 44, 5; 58, 4; 85, 3; i VIII 52. Per a arrodonir la indicació, val a dir que només el primer exemple acompanya un genitiu absolut, la resta són participis concertats. Noteu que la construcció queda exclosa dels tres primers llibres, com remarca R. Larson, *op. cit.*, pàg. 423.

⁸⁸ P. Monteil, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle a.C.*, Paris 1963, pp. 243-244. Vegeu també W.W. Goodwin, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Londres 1899, pàg. 342; F. Kühner & B. Gerth, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II*, Hannover 1976 (= Hannover & Leipzig 1895-1904), pàg. 97; E. Schwyzer & A. Debrunner, *Griechische Grammatik II. Syntax und syntaktische Stilistik*, Munic 1950³, pàg. 399. És molt important l'observació d'A. Rijksbaron, *op. cit.*, pàg. 154, que la construcció amb ἄτε, a diferència del reforç mitjançant ὤς, no emfasitza la posició del parlant –com suggereix Goodwin–, per la qual cosa no caldria esperar-ne un ús remarcable dins la dicció retòrica.

⁸⁹ S. Sancho, *Procedimientos de dramatización en las Historias de Heródoto (libros I-IX)*, tesi doctoral, València 1995, pp. 250-252.

⁹⁰ Hem dedicat a aquest problema dos treballs precedents, "Sociolecto y sintaxis en la comedia aristofánica", in A. López Eire (ed.), *Sociedad, Política y Literatura: Comedia Griega Antigua*, Salamanca 1997, 313-328; i "Sobre l'evolució de la llengua i l'estil de Sòfocles", *Studia Philologia Valentina* 2, 1997, 48-61, a més de l'esmentat a la n. 2, "Diálogo y retórica"...

En darrer terme, una tercera conclusió sembla a hores d'ara agosarada, però igualment factible, i en qualsevol cas del tot admissible a títol d'hipòtesi. Ens referim a la caracterització sintàctica de cadascun dels tres grans gèneres retòrics, forense, judicial i epidíctic. Però aquesta qüestió ha de veure's ajornada per a una ocasió més precisa.